

جایگاه امر به معروف در قرآن و روایات

با توجه به فلسفه خلقت انسان که طبق بیان قرآن کریم عبودیت و بندگی است و از طرفی وجه تمایز انسان با سایر موجودات به ناطق و عاقل بودن انسان و حرکت او به سوی کمال می باشد، اهمیت و جایگاه این دو فریضه الهی، یعنی امر به معروف و نهی از منکر بیشتر تبیین و روشن می گردد. از آنجایی که انسان غافل است و به دلیل عارض شدن نسیان بسیاری از مواردی که مفید برای اوست فراموش می کند بنابراین امر به معروف و نهی از منکر جزء ضروریاتی است که در جهت نیل به کمال برای هر انسانی ضرورت پیدا می کند. به این جهت است که حضرت امام محمد باقر(ع) می فرماید: **«ان الامر بالمعروف و النهی عن المنکر فریضه عظیم بها تقام الفرائض...» (۱)** یعنی امر به معروف و نهی از منکر واجب عظیم و بزرگی است که پابرجایی سایر واجبات به آن بستگی دارد. از تعبیر "بها تقام الفرائض" چنین استفاده می شود که امر به معروف و نهی از منکر از لوازم حکومت اسلامی به شمار می رود.

الف- امر به معروف و نهی از منکر در قرآن کریم

به طور کلی می توان گفت که ریشه و کلیات احکام شرعی را باید در قرآن کریم و شرح و تفصیل و شاخه های آن را در سنت جست. قرآن کریم در آیه های فراوانی به فریضه امر به معروف و نهی از منکر اشاره کرده است که در این جا به برخی از این آیات می پردازیم:

۱. **"يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيَحِبُّونَ الرَّحْمَةَ وَيُحْيُونَ النَّاسَ مِنَ الْمَوْتِ وَأُولَئِكَ هُمُ الصَّالِحُونَ" (۲)**

به خدا و روز واپسین ایمان می آورند؛ امر به معروف و نهی از منکر می کنند؛ و در انبام کارهای نیک، پیشی می گیرند؛ و آنها از صالحانند. (۳)

۲. "ولتكن منكم امة يدعون الى الخير و يامرون بالمعروف و ينهون عن المنكر و اولئك هم المفلحون" (۴)

باید از میان شما، جمعی دعوت به نیکی، و امر به معروف و نهی از منکر کنند. و آنها همان رستگارانند. (۵)

۳. "كنتم خير امة اخرجت للناس تامرون بالمعروف و تنهون عن المنكر و تؤمنون بالله" (۶)

شما بهترین امتی بودید که به سود انسان‌ها آفریده شده اند؛ چه اینکه امر به معروف و نهی از منکر می کنید و به خدا ایمان دارید. (۷)

۴. "ان الله يامر بالعدل و الاحسان و ايتاء ذى القربى و ينهى عن الفحشاء و المنكر... " (۸)

خداوند به عدل و احسان و بخشش به نزدیکان فرمان می دهد؛ و از فحشاء و منکر و ستم، نهی می کند. (۹)

از مجموع آیات فوق چنین بر می آید که امر به معروف و نهی از منکر دارای اهمیت بسیار زیادی از منظر قرآن کریم می باشد و همه آحاد جامعه اعم از دولتمردان و عموم مردم را شامل می شود و به طور کلی از آیات فوق نکات زیر را می توان استنتاج نمود:

👉 وجوب امر به معروف و نهی از منکر از بدیهیات است و کسی از مسلمانان در آن شک نکرده است.

👉 وجوب این دو فریضه در همه ادیان الهی بوده و امت‌های گذشته نیز بدان مکلف بوده اند.

👉 امر به معروف و نهی از منکر از شئون پیامبری است.

👉 ترک امر به معروف و نهی از منکر علت نابودی جوامع گذشته بوده است.

👉 امر به معروف و نهی از منکر از حقوق متقابل مسلمانان است و افراد جامعه اسلامی در برابر آن مسئولند.

👉 زنان نیز مکلف به امر به معروف و نهی از منکر هستند.

👉 امر به معروف و نهی از منکر نیازمند کسب قدرت است.

ب- سیر امر به معروف و نهی از منکر از منظر قرآن

به طور کلی اگر آیات قرآن را در مورد امر به معروف و نهی از منکر بررسی کنیم، می بینیم که از ذات پاک خداوند صادر شده و پیامبران، حاکمان صالح، مجموعه امت و فرد فرد جامعه موظف به اجرای آن هستند. برای شناخت این مراتب، رتبه بندی زیر قابل توجه است:

۱- ذات پاک خداوند متعال: **"ان الله یامر بالعدل و الاحسان و ینهی عن الفحشاء و المنکر و البغی ...."** (۱۰) در اینجا به خاطر اهمیت این دو فریضه ذات خداوند متعال به عنوان امر به معروف و ناهی از منکر می باشد.

۲- پیامبر اکرم(ص) **"... یامرهم بالمعروف و ینهاهم عن المنکر...."** (۱۱) در این مرتبه خاتم پیامبران حضرت محمد(ص) به این عنوان انتصاب داده شده است.

۳- حاکمان صالح(امامان): **"الذین ان مکنهیم فی الارض اقاموا الصلوه و آتوا الزکوه و امروا بالمعروف و ینهوا عن المنکر ..."** (۱۲) در مرتبه سوم

کسانی که قدرت و مکنت در روی زمین به آنان داده شده است موظف به برپاداشتن نماز، پرداختن زکات و امر به معروف و نهی از منکر شده اند.

۴- هیئت های امر به معروف و نهی از منکر: "**و لتکن منکم امه یدعون الی الخیر و یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر ...**" (۱۳) در مرتبه چهارم گروههایی از مردم که این شایستگی را پیدا می کنند که دیگران را دعوت به خیر و صلاح می کنند و امر به معروف و نهی از منکر می کنند.

۵- مجموعه امت: "**کنتم خیر امه اخرجت للناس قامرون بالمعروف و تنهون عن المنکر و تؤمنون بالله ...**" (۱۴) در مرتبه پنجم نیز همه مردم موظف به انجام این فریضه الهی شده اند، براین اساس تمام افراد مؤمن و متدین مأمور به انجام این دو فریضه الهی هستند.

ج- امر به معروف و نهی از منکر از نگاه معصومین(ع)

اگر بررسی عمیق در مضامین آیات و روایات اسلامی و معارف دینی داشته باشیم کاملاً مبرهن است که بیانات معصومین(ع) ترجمان قرآن کریم و تفسیر آن است و هر دو از یک منبع سیراب می شوند. در این زمینه این دو فریضه الهی را از منظر روایات معصومین(ع) مورد بررسی قرار داده و به بعضی از آنها اشاره می کنیم:

۱- قال رسول الله(ص): "**... اذا لم یامروا بالمعروف و لم ینهوا عن المنکر ... سلط الله علیهم شرارهم فیدعوا عند ذلک خیارهم فلا یتجاب لهم**" (۱۵)

پیامبر اکرم(ص) می فرمایند: ... زمانی که امر به معروف و نهی از منکر نکردند... خداوند متعال، بدترین و شرورترین آنها را بر آنان مسلط می کند، پس در این هنگام دعا می کنند ولی دعای آنان مستجاب نمی شود.

۲- قال رسول الله(ص): "الا اخبركم عن اقوام ليسوا بانبياء و لا شهداء يغبطهم الناس يوم القيامة بمنازلهم من الله عز و جل، على منابرهم من نور. قيل: من هم يا رسول الله؟ قال: هم الذين يحبون عبادالله الى الله و يحبون الله الى عباده. قيل: هذا حببوا الله الى عباده فكيف يحبون عبادالله الى الله؟ قال: يامرونهم بما يحب الله و ينهونهم عما يكره الله فاذا اطاعوهم احبهم الله". (۱۶)

پیامبر اکرم(ص) در رابطه با اهمیت امر به معروف و نهی از منکر فرمودند: آیا شما را از کسانی خبر دهم که نه انبیا و نه شهدا هستند ولی مردم(انبیا و شهدا) به مقام و مرتبت و جایگاه آنان در پیش خدا که بر منبرهایی از نور هستند غبطه می خورند؟ سؤال شد: ای رسول خدا(ص) آنان چه کسانی هستند؟ پیامبر(ص) فرمود: آنان کسانی هستند که بندگان خدا را محبوب خدا و خدا را محبوب بندگانش می گردانند. سؤال شد: معنای محبوب گردانیدن خدا در پیش بندگان معلوم است اما چگونه بندگان خدا را محبوب خدا می گردانند؟ پیامبر(ص) در جواب فرمود: به چیزی که خداوند متعال دوست دارد دعوت می کنند و از چیزی که خداوند متعال بدش می آید نهی می کنند، پس هنگامی که بندگان خدا، او را اطاعت می کنند محبوب خدا می گردند و خداوند متعال آنان را دوست می دارد.

۳- قال رسول الله(ص): "من امر بالمعروف و نهی عن المنکر فهو خلیفه الله فی ارضه و خلیفه رسول الله و خلیفه کتابه" (۱۷)

رسول خدا(ص) فرمودند: کسی که امر به معروف و نهی از منکر کند، جانشین خدا، پیامبر خدا(ص) و کتاب خدا در روی زمین است.

۴- قال امیر المؤمنین علی(ع): "لا تترکوا الامر بالمعروف و النهی عن المنکر فیول علیکم شرارکم". (۱۸)

امیرالمؤمنین حضرت علی(ع) فرمودند: امر به معروف و نهی از منکر را، رها نکنید در غیر این صورت بدترین شما بر شما حاکم می شوند.

۵- قال الحسین(ع): "... انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی، ارید ان آمر بالمعروف و انهی عن المنکر...". (۱۹)

امام حسین علیه السلام در نامه معروفش به برادرش محمد حنفیه در باره فلسفه قیامش در فرازی می فرماید: من برای اصلاح امت برآم رسول خدا(ص) قیام کردم، می فواهم امر به معروف و نهی از منکر نمایم...

د- شیوه های عملی امر به معروف و نهی از منکر

هدف عمده و اساسی در امر به معروف و نهی از منکر محقق شدن معروف و زدوده شدن منکر است. برای نیل به این هدف به نظر می رسد که باید به دنبال بهترین و مؤثرترین راهکارها و شیوه های عملی بوده باشیم که در این راستا موارد زیر پیشنهاد می گردد:

۱- **شیوه عملی:** اولین و مؤثرترین شیوه در امر به معروف و نهی از منکر تبلیغ عملی است. یکی از مهمترین عوامل موفقیت پیامبر اکرم(ص) و ائمه(ع) در ترویج و گسترش مکتب، توجه به این شیوه بوده است. پیامبر اکرم(ص) در اغلب کارها از قبیل کندن خندق، ساختن مسجد و برنامه های فرهنگی و اجتماعی و ... قبل از اینکه دیگران را تشویق به این کار کند خود پیشقدم می شد، همچنانکه امامان معصوم(ع) به این طریق عمل می کردند.

۲- **احترام به شخصیت افراد:** دومین اصلی که در تأثیر امر به معروف و نهی از منکر در خور توجه است، احترام به شخصیت افراد می باشد. مرتکبان منکر تا وقتی که متجاهر به گناه نشده اند، و به طور آشکار خود را نیالوده اند محترمند و نباید به هتک حرمت آنها پرداخت.

۳- **ارشاد تدریجی:** معمولاً ما انتظار داریم کسانی که در گرداب منکرات غوطه ور شده اند یک دفعه آنها را از گرداب در آوریم و یک مسلمان ایده آل بسازیم؛ در حالی که تربیت امری تدریجی است و فضایل و رذایل هیچ‌کدام یک مرتبه در جان انسان‌ها به وجود نمی‌آیند. در حقیقت می‌توان گفت که از علل نزول تدریجی قرآن توجه به این نکته مهم است، چرا که قرآن کتاب تربیتی است و برای هدایت انسان‌ها به سوی کمال مطلوب نازل شده است.

۴- **نرم‌خویی و محبت:** از شیوه‌های مهم و مؤثر در امر به معروف و نهی از منکر، نرم‌خویی و محبت است؛ خصلتی که موفقیت پیامبر(ص) بنا به تصریح قرآن کریم مرهون آن بوده است.

۵- **تشویق به ارزش‌ها:** یکی از امتیازات مکاتب الهی تشویق به خوبی‌ها و ارزش‌هاست. پیامبر مکرم اسلام(ص) از عامل تشویق در جهت پیشبرد اهداف استفاده‌های زیادی می‌کرد. برای کسانی که دو رکعت نماز برای خدا می‌خواندند جایزه تعیین می‌کرد. (۲۰) پست‌های حساس سیاسی، فرهنگی و نظامی را به افراد لایقی می‌سپرد و به این ترتیب، امت را به نیکی و پاکی دعوت می‌فرمود. برای نمونه اسامه بن زید هجده ساله را به عنوان فرمانده لشکر منصوب فرمود و....

۶- **ایجاد فضای امر و نهی:** شکی در این مسئله نیست که محیط هر چند نقش زیربنایی ندارد ولی در پرورش فضایل و رذایل نقش اساسی دارد. رسالت انبیا نیز مبتنی بر این اصل بود که محیط را به گونه‌ای آماده سازند تا خود مردم عدالت را برپا دارند: "لیقوم الناس بالقسط". (۲۱) بنابراین پیامبر اکرم(ص) می‌فرماید: "کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیتة".

۷- **برخورد عملی با مرتکبان منکر:** به طور کلی اگر در کنار شیوه‌های گذشته این شیوه را مد نظر نداشته باشیم بدون شک امر به معروف و نهی از منکر بی‌نتیجه خواهد ماند.

۵- مراتب امر به معروف و نهی از منکر

۱- **مرحله انزجار قلبی:** علمای اسلام برای امر به معروف و نهی از منکر مراتب و درجات و همچنین اقسامی قائل شده‌اند. اولین درجه و مرتبه نهی از منکر، هجر و اعراض یا انکار قلبی است و این در مواردی است که ما با شخصی که با او صمیمیت داریم قطع رابطه کنیم و نسبت به او سردی نشان دهیم و این برخورد، برای او تنبه تلقی شود، یعنی تحت یک زجر و شکنجه روحی قرار گیرد و این عمل ما در جلوگیری از کار بد او تأثیر داشته باشد؛ در غیر این صورت چه بسا فردی که از قطع رابطه ما استقبال کرده و او هم قطع رابطه کند و آزادتر دنبال منکرات و کارهای زشت برود در چنین مواردی این کار درست نیست.

۲- **مرحله زبانی:** درجه دومی که علما و دانشمندان برای نهی از منکر ذکر کرده‌اند، مرحله زبانی است. چه بسا آن بیماری که دچار منکری است، به دلیل جهالت و نادانی و تحت تأثیر یک سلسله تبلیغات قرار گرفته است، احتیاج به مربی، هادی، راهنما و معلم دارد تا با او تماس بگیرد و با کمال مهربانی با او صحبت کند، موضوع را با او در میان بگذارد تا معایب و مفاسد را برایش تشریح کند تا آگاه شود و بازگردد.

۳- **مرحله عمل:** مرحله سوم عمل است. گاهی طرف در درجه و حالی است که نه اعراض و هجران و نه زبان و بیان بر او تأثیر نمی‌گذارد. در اینجا باید از راه عمل وارد شد. وارد عمل شدن نه تنها به زور گفتن نیست، کتک زدن و مجروح کردن نیست، البته مواردی هم هست که جای تنبیه عملی است که آن هم از شئون حکومت اسلامی است و شهروندان جامعه اسلامی از پیش خود حق اعمال این تنبیهات را ندارند. امر به معروف عملی این است که نباید تنها به گفتن قناعت کند و فکر کنیم همه چیز را گفتن درست می‌شود. گفتن، شرط لازم است ولی کافی نیست. باید عمل کرد و آنچه مربوط به شهروندان است برخورد عملی غیرمستقیم است. (۲۲)

پی نوشت:

- ۱ - وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۳۹۵.
- ۲ - آل عمران - ۱۱۴.
- ۳ - قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، قم: انتشارات امیرالمؤمنین (ع)، ۱۳۷۸ شمسی، ص ۶۴.
- ۴ - آل عمران - ۱۰۴.
- ۵ - قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، قم: انتشارات امیرالمؤمنین (ع)، ۱۳۷۸ شمسی، ص ۶۳.
- ۶ - آل عمران - ۱۱۰.
- ۷ - قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، قم: انتشارات امیرالمؤمنین (ع)، ۱۳۷۸ شمسی، ص ۶۴.
- ۸ - نحل - ۹۰.
- ۹ - قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، قم: انتشارات امیرالمؤمنین (ع)، ۱۳۷۸ شمسی، ص ۲۷۷.
- ۱۰ - نحل - ۹۰.
- ۱۱ - اعراف - ۱۵۷.
- ۱۲ - حج - ۴۱.
- ۱۳ - آل عمران - ۱۱۴.
- ۱۴ - آل عمران - ۱۱۰.

۱۵ - تحف العقول، ص ۵۱.

۱۶ - مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۱۸۲.

۱۷ - مجمع البیان، ج ۲، ص ۴۸۶.

۱۸ - نهج البلاغه، نامه ۴۷.

۱۹ - ره توشه راهیان نور ویژه محرم الحرام، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۷۶ شمسی، ص ۱۸۵.

۲۰ - ره توشه راهیان نور ویژه محرم الحرام، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۷۶ شمسی، ص ۱۸۶.

۲۱ - حدید-۲۵.

۲۲ - تلخیصی از جلد دوم حماسه حسینی، مرتضی مطهری، ص ۱۹۳-۱۹۷.

امر به معروف و نهی از منکر. از اصول دین است و احیای این دواصل بیانگر حیات و سرزندگی جامعه می باشد و فراموش کردن این دواصل موجب رخوت و سستی . بی تفاوتی و به تدریج اضمحلال و مرگ جامعه خواهد شد.

بر هر مسلمان و مکلفی واجب است. در چارچوب قوانین شرع عمل به معروفات را توصیه کرده . و دیگران را از مبادرت به منکرات بازدارد . این امر از چنان رفتی بر خوردار است که گاه . عبور از حدود مرز آن . نه تنها ثوابی نخواهد داشت . بلکه عقوبتی را نیز در پی خواهد داشت.

ریشه های فطری و غریزی

پدران و مادران در طول تاریخ . فرزندان خود را به کارهایی و داشته و از کارهایی نهی کرده اند . مسئله امر و نهی و تشویق و هشدار. ریشه در درون هر انسانی دارد. و مربوط به زمان و مکان یا منطقه خاصی نمیشود و هر مسئله اینگونه فراگیر باشد. نشان از فطری بودن آن دارد.

هشدار و اخطار و فریاد در برابر خطرها و انحرافات مخصوص انسان نیست

در قرآن مجید میخوانیم:

وقتی مورچه ای دید حضرت سلیمان بن علی نبینا و آله (ع) بالشکرش در حرکتند فریاد زد و بیه سائر مورچگان گفت : به لانه های خود بروید تا پایمال نشوید.

هنگامی که هدهد در پرواز خود از فضای کشور "سبا" متوجه انحراف مردم و دریافت که مردم خورشیدپرستند. نزد حضرت سلیمان (ع) آمد و از این انحراف شکایت کرد.

بنابراین فریاد در برابر انحراف و دلسوزی. برای دیگران نه تنها مسئله ای فطری برای انسانهاست. بلکه ریشه ای غریزی نیز در حیوانات دارد.

جایگاه امر به معروف در قرآن

این موضوع از همان روزهای اول بعثت پیامبر اعظم (ص) مورد عنایت اسلام بوده است. سوره "والعصر" که اوایل بعثت در مکه نازل شده است. اشاره به امر به معروف میکند و از مومنان میخواهد تا یکدیگر را بکارهای حق و پایداری در راه خدا سفارش کنند.

اولین وظیفه انبیاء علیهم السلام

قرآن حکیم میفرماید:

مادر میان هرامتی پیامبری مبعوث کردیم که مهمترین کار و وظیفه او. دو چیز بود:

یکی امر به یکتاپرستی که بزرگترین معروفهاست.

و دوم نهی از اطاعت طاغوتها که بزرگترین منکرهاست.

نشانه بهترین امت

قرآن خطاب به مسلمانان میفرماید:

شما بهترین امتی هستید که بر مردم ظاهر شده اید. به شرط آنکه امر به معروف و نهی از منکر کنید.

امر به معروف کاری است که خدا انجام میدهد چنانکه امر به منکر کار شیطان است.

امر به معروف یک وظیفه عمومی است. قرآن میفرماید: تمام مردان و زنان با ایمان نسبت به یکدیگر حق ولایت دارند. تا یکدیگر را به "معروف" سفارش کنند و از منکر بازدارند.

البته همواره در قرآن. امر به معروف مقدم بر نهی از منکر است. تا بفهماند کارها را از راه مثبت پیگیری کنید و تنها در جامعه انتقاد کننده نباشید. جایگاه امر به معروف در روایات پیامبر اکرم (ص) فرموده اند:

آمران به معروف جانشینان خدا در زمین هستند.

حضرت علی (ع) در نهج البلاغه میفرمایند:

همه کارهای خیر و حتی جهاد در راه خدا نسبت بامر به معروف مثل

رطوبت دهان است نسبت به آب دریا.

حضرت علی (ع) همچنین میفرمایند:

امر به معروف و نهی از منکر. برای عموم مردم یک مصلحت است

(تا انگیزه آنها را به کارهای خیر زیاد کند) و نهی از منکر برای

افراد نابخرد که گرایش به انحراف در آنها زیاد است وسیله
کنترلی قوی ای است.

حضرت امام محمد باقر (ع) در مقام شکایت میفرمایند:

افرادی هستند که اگر نماز، ضرری به مال یا جانشان بزند، آن را
ترک میکنند. همانگونه که امر بمعروف و نهی از منکر را که
بزرگترین شریفترین واجبات است به همین خاطر رها میکنند
در حدیث میخوانیم:

بهترین دوست آنست که هنگام خلاف مانع تو شود. و بدترین دوست
آنست که به تو تذکر ندهد.

حضرت امام جعفر صادق (ع) میفرمایند:

بهترین دوست من کسی است که عیبهای مرا به من هدیه کند.
ایشان همچنین فرموده اند:

کسی که بتواند جلوی مفاسد را بگیرد، ولی نگیرد، گویا دوست دارد
که خداوند متعال معصیت شود. چنین کسی اعلام دشمنی با خدا
کرده است.

رسول خدا (ص) فرموده اند:

گروهی هستند که نه پیامبرند و نه شهید. ولی مردم به مقام آنها به
خاطر امر بمعروف بدست آورده اند. غبطه میخورند.

منابع:

- ۱- آثار علامه شهید مرتضی مطهری
- ۲- سلسله درسهای استاد محسن قرائتی